

“A PURE INTELLECTUAL”?: EROL GÜNGÖR

HÜSEYİN ÖZİL - İLHAMİ AYDIN

Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Mail: huseyinozil@selcuk.edu.tr

 Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0194-3727>

Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Mail: aydnilham@gmail.com

 Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0186-4631>

ABSTRACT

The intellectual achieves prestige through his knowledge. He approaches issues with his knowledge capital. The intellectual does not isolate himself from society while addressing social issues. He takes on a mission. He embodies what he knows and acts on it. And in doing so, he risks difficulties. These difficulties often arise from the fact that he/she confronts the power, the center or the government. Intellectualism involves not feeding on the possibilities of power as much as giving voice to power. This intellectual charisma can be described as the "pure intellectual". In this framework, it can be said that the number of intellectuals who can be considered as pure intellectuals in Turkish intellectual life is small. This study is based on the definition of pure intellectualism and its evaluation as a field of practice. Erol Güngör stands out as one of the personalities who combine these two foundations. Looking at the pure intellectual identity and Güngör's life, it can be concluded that the position of the intellectual depends on his scientific production, the way he positions himself intellectually and his relationship with knowledge. Being able to exist in an environment where knowledge and ideas are respected from the first socialization phase onwards is one of the requirements of pureness. Pure intellectualism refers to the quality of production, the original point of view, the academicization of time, a personality that is far from daily discussions, independent of the way of thinking and seeing of the general mass, free from emotional manipulations and the oppression of ideological affiliations and does not surrender to power traps.

Keyword: Pierre Bourdieu, Erol Güngör, Knowledge, Intellectual, Pure Intellectual.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 17.12.2022

Kabul Tarihi: 05.02.2023

Yayın Tarihi: 15.06.2023

Yayın Sezonu: Ocak-Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

ÖZİL Hüseyin-AYDIN İlhami, (2023). ““Hasbi Bir Entelektüel”: Erol Güngör”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 64. (14-36)

muhafazakârdüşünce • yıl: 19 - sayı: 64 • Ocak-Haziran 2023

“HASBİ BİR ENTELEKTÜEL” : EROL GÜNGÖR

HÜSEYİN ÖZİL - İLHAMİ AYDIN

Öz

Entelektüel, sahip olduğu bilgiyle itibarı elde eder. O bilgi sermayesiyle meselelere yaklaşır. Entelektüel toplumsal meselelere işaret ederken kendisini toplumdaki soyutlamaz. Bir misyon yüklenir. Bildiklerini bedenselleştirir ve ona amel eder. Amel ederken de zorlukları göze alır. Bu zorluklar çoğu zaman gücü, merkezi veya iktidarı karşısına almasından kaynaklanır. Entelektüellik güce ses çıkarmak kadar güç olanaklarından beslenmemeyi de içerir. Bu entelektüel karizma “hasbî entelektüel” olarak betimlenebilir. Bu çerçevede Türk düşünce hayatında hasbî entelektüel olarak değerlendirilebilecek entelektüel sayısının az olduğu söylenebilir. Bu çalışma, hasbî entelektüelliğin tanımlanması ve bunun bir uygulama alımı olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu iki temeli birleştiren şahsiyetlerden birisi olarak Erol Güngör öne çıkmaktadır. Hasbî entelektüel kimliğe ve Güngör’ün yaşamına bakıldığında sonuç olarak denilebilir ki, entelektüelin konumu ilmi üretimine, fikri olarak kendisini konumlandırma biçimine ve bilgi ile ilişkisine bağlıdır. İlk sosyalleşme evresinden itibaren ilim ve fikrin itibar gördüğü bir ortam içinde var olabilmek hasbîliğin gerekliliklerindedir. Hasbî entelektüellik; üretimdeki nitelik, özgün bakış açısı, zamanın akademikleşmesi, gündelik tartışmalardan uzak, genel kitlenin düşünme ve görme biçiminden bağımsız, duygusal manipülasyonlardan ve ideolojik aidiyetlerin baskılamalarından kurtarabilen, iktidar kapanlarına teslim olmayan bir kişiliğe referans vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Erol Güngör, Bilgi, Entelektüel, Hasbî Entelektüel.

Giriş

Bilgi; ilkçağlardan bugüne, toplumsal yaşamın gereksinimleri ve sorunlarını gidermek adına başvurulan düşünsel bir üretilerdir. Bu nedenle bilgi, insanın evrende anlam ve amaç arayışının yansımasıdır (Veysal, 2004: 6-7). Söz konusu arayışta bilginin insan yaşamına kazandırdığı anlamlar, tarih boyunca sorun teşkil eden halleri aşmaya ve toplumsal yaşamı daha ileriye götürmeye yardımcı olmuştur. Nitekim insanın yaşam mücadelesinde sahip olduğu belirsizlikler, her zaman onun en önemli huzursuzluğunu oluşturmuştur. Haliyle bu huzursuzluğu gidermeye yönelik çabalar, toplum tarafından daima itibarla karşılanmıştır (Bauman, 2003: 17-18). Öyle ki bilginin itibarı, onunla ilgilenmeye namzet kişileri itibarlı kıldığı gibi itibarlı kişinin itibarı da bilgi nesnesini de itibarlı kılmıştır.

Tarih boyunca hemen her toplumda, bilgi cemaati (epistemik cemaat), genel halktan pozitif yönden ayrılmış bir zümre olarak kabul görmüştür. Günümüzde kısaca “aydın sınıfı” denilen bu zümre için değişik çağlarda ve toplumlarda farklı adlandırmalar yapılmıştır (Aydın, 2013a: 131). Farklı adlandırmalara neden olan temel husus, bilgi-toplum ve bilgi-özne arasındaki ilişkinin tarih boyunca aktif bir değişim geçirmesinden kaynaklanmaktadır (Bauman, 2017). Bu nedenle süreç içerisinde bilgiyle olan alakalarıyla toplumdan ayrılan bu kesim, bilgiyi edinme yöntemlerine bağlı olarak farklı adlandırmalara tabi tutulmuşlardır. Bilgi ve yetenekçe halktan farklılaşmış bu sosyal kesimin eski çağlarda büyücü veya şaman, orta çağda rahip, yeniçağda ise gazeteci veya profesör olarak adlandırıldığı görülmektedir (Aydın, 2013b: 55).

İlk çağlardan modern zamanlara bilginin toplumsal kullanımında bir değişim meydana gelmiştir. Bilgi ilk evrede aranan ve keşfedilmeyi bekleyen bir şeydi. Ancak zamanla kullanılan işlevsel bir şeye dönüşmüştür. İlk çağlarda bilgiye ulaşmaya çalışan kişiler, düşünmenin getirdiği sırları çözmekten kaynaklanan ferahlık ve gerçeğe ulaşma çabasının verdiği ruhsal tatmin duygusuyla hareket ederken artık onu sadece kullanmayı hedefleyen farklı bir kesimden söz edilebilir. Furedi de (2010) bilgiye karşı söz konusu entelektüel ilginin kaybedildiğine dikkat çekmektedir. Bu şekilde bilgiyi kullanan kişilerin toplum içerisinde başkalarından farksız olduğu söylenebilir. Çünkü ne yaparlarsa yapsınlar onlar, edindikleri bilgilerin anlamlarını sorgulayıcısı değil uygulayıcılarıdır. Onlara yüklenen sosyal işlev, olanaklar alanının eleştirel incelemesinden ibarettir ve ne hedeflerin değerlendirilmesi ne de gerçekleştirilmesi onların işi değildir (Sartre, 2010: 18).

Furedi’ye göre gerçeğin ve mükemmelin arayışı demek olan akademik etkinlik, sık sık tuhaf, kendiyile meşgul ve alakasız bir uğraş olarak

gösterilmektedir. Dahası artık, kültürün içeriğini ve düşüncesi umursamayan yeni nesil üniversite yöneticileri, müze ve galeri direktörleri ve “bilgi girişimcileri” söz konusudur. Bu insanların kaygısı, kültürü, kendi içyapısından oldukça farklı bir amaca ulaşabilmek için kullanmaktır. Üniversitelerdeki bilgiye talip olanlar ve bu bilgiyi üretenler artık bu edinimi bir işletme mantığı altında gerçekleştirmektedir. Kısaca bilgiye ve gerçeğe ulaşma çabasına olan bağlılık, ekonomik kaygılarla yerini pratik bilgi sahipliğine bırakmaktadır (2010: 13-16). Oysa entelektüel ilginin görevi, insan düşüncesini ve insanlar arası iletişimi kısıkacı altına alan klişeleri ve indirgeyici kategorileri kırmaktır (Said, 2018: 11). Ancak günümüzde entelektüel bilgi üretiminin merkezi olarak görülen üniversitelerde bile böyle bir durumun olmadığı görülmektedir. Üniversitelere bilgi almak için gelenler, elde ettikleri bilgiyi ticari hedeflere ve özellikle iktidar fragmanlarına ulaşmak için kullanmaktadırlar. Dahası üniversitede bilgiyi üreten akademisyenler de bilginin daha ileri taşınmasından ziyade var olan bilgilerin aktarıcıları olarak hareket etmeye başlamışlardır. Lyotard da (2013) tam olarak bilginin işlevsel olması üzerinden yani bilginin hakikatle ilişkisinden ziyade nasıl kullanılabilceğine doğru bir kayış olduğunu ifade etmiştir.

Söz konusu durum “entelektüel’in ne olduğunu?” ve “bilgiyle nasıl bir ilişki içinde olduğu?” sorularını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, “entelektüel kimdir?” sorusu öne çıkmaktadır. Kuşkusuz bu soru ve soruya verilen yanıtın ne olduğu önemlidir. Ancak bu çalışmanın konusu bu soruya yanıt aramak değildir. Zira bu sorulara yanıt arayan pek çok çalışmayı görmek mümkündür (Said, 2018; Sartre, 2010; Meriç, 2015; Furedi, 2010; Bourdieu, 2021).

Belirtilen çalışmaların ötesinde bu çalışmanın amacı bilgiyi kullanan başlıca aktör olarak entelektüelin itibar kaynaklarını ortaya koyarak onun pratik bilgi teknisyenlerinden farkını göstermektir. Bu uğraş tabii olarak “gerçek entelektüelin kim olduğu?” sorusunu tekrar gündeme getirmektedir. Ancak böyle bir gündemin ifası söz edilen çalışmaları tekrarlamak olacağından çalışmada Bourdieu’nün entelektüel bilgi üretimi düşüncelerine ağırlık verilmiştir. Bourdieu’yü tercih etmede belirli nedenleri vardır. Öncelikle entelektüel, aydın, münevver vb. adlandırmaların hepsinin belirli tarihsel bağlamı vardır. Bu bağlamlar toplum içerisinde bilgi üretim süreçlerinin oluşturduğu farklılıklara tekabül etmektedir. Bu çalışmada bu farklılıklara takılmadan günümüz bilgi üretimindeki niyetlere odaklanılmıştır. Niyetler örtük olsa da belli göstergelere başvurularak ona belirginlik kazandırılabilir. Bu bağlamda Bourdieu’nün hem akademik bilgi üretimi üzerine düşünceleri hem de “hasbi entelektüel” kavramıyla entelektüelleri, pratik bilgi teknisyenlerinden

ayırışı bu çerçevede işlevseldir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın sonraki bölümü hasbi entelektüelin niteliklerini ortaya koymaktadır. Akabinde hasbi entelektüelliğe uygun bir tip olarak Erol Güngör’ün entelektüel hayatı üzerinden bir okuma yapılmıştır. Bu nedenle son bölümde Türk düşün dünyasında özgün bir yere sahip olan Güngör’ün yaşamından yola çıkarak hasbi entelektüelin bilgiyle ve toplumsal meselelerle ilişkisine yer verilmiştir. Böylelikle Bourdieu’nün düşüncelerinde yer alan hasbi entelektüel bir düşün adamının hayatı üzerinden somutlaştırılarak Güngör’ün benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmaktadır.

Akademik Alanda Sembolik Sermaye Üretme Biçimi Olarak Hasbilik

Akademik (epistemik) cemaati oluşturan entelektüeller ya da aydınlar toplumsal yaşama dair her türlü gelişmeyi ya da gidişatı okumaya kendilerini mamur kılmış kimselerdir. Herhangi bir toplumsal mesele hakkında derinlemesine düşünen, meselenin seyri hakkında fikir beyan eden, sorunların aşılmasında politika üreten ve ellerindeki teknik araçları meselenin özüne uygun olacak şekilde kullanma bilincine sahip olan bir sınıfa gönderme yapılmaktadır. Bu sınıf aynı zamanda bilgi sermayesiyle toplumsal mesele, olay ve olguya ilişkin sorulması gereken öncelikli soruları sorar ve gerçekliğe en yakın şekilde onlara cevap arar (Meriç, 2015: 15-16). Kimsenin sormadığını sorar ve düşünmediğini düşünürler. Bu türden reaksiyonlar, “sanki doğuştan gelen bir meziyet”miş gibi algılandığı için toplumun diğer paydaşları bu reaksiyonları eyleme dökmezler. Hatta denilebilir ki entelektüel eylemler bir yerde genel toplum kesimlerince de anlamlı gelmez. Onlar en onulmaz anda ortaya çıkan, daima kendisini toplumun selameti için siper eden “kendini aşmış azınlık” olarak söz edilmektedir. Kendini aşanlar gibi hasbiliğe dolaylı olarak gönderme yapan sayısız örnek kişiler ve olaylar olsa da ilk elden Zola (2021) ve onun entelektüel kişiliğini doruk noktasına çıkararak *Dreyfus Olayı* örnek verilir.

Sosyal bilim literatürü, entelektüel veya aydın sınıfının toplumsal sorun alanlarını gün yüzüne çıkarmak için uğraş verdiği ve nihayetinde ortaya koyduğu bilimsel sermayedir. Epistemik sınıf bilimsel üretimlerle toplumsal evrende kendilerini diğerlerinden pozitif yönden farklılaştırmakta ve dolayısıyla ayrıştırmaktadır. Bu sınıfa dâhil olan hemen herkes bilimsel pratiklere, üretimlere, bilgiye referans vermekte ve diğerleriyle arasına meşru görülen bir mesafeyi kapanmaz şekilde yeniden hatırlatmaktadır (Bourdieu, 2020: 211-222). Entelektüel sınıfı diğer toplumsal kesimden ayrıştıran ve onları hiyerarşik yapıda üstte konumlandıran nedenler, gücünü salt bilimsel uğraş

ve üretimlerden almaz. Bilimsellik, bilimsel uğraşın sembolik niteliği entelektüelleri üstte konumlandığı gibi entelektüel sınıfın bütün yapıp-etmelerini ayrıştırmaktadır. Bu yadsınamaz bir gerçektir. Toplumsal tabakalaşma, ekonomik indirgemecilikten bağımsız olarak kültürel dayanaklar bağlamında ele alındığında bilimsel uğraş daha iyi anlaşılır olacaktır (Bourdieu ve Passeron, 2015; Bourdieu, 2021a; 2021b).

Ancak sınıflandırma ve tabakalaşma sistemi sadece geniş toplumsal evren üzerinden şekillenmez. Entelektüel ve aydınları içine alan epistemik cemaati de bağımsız bir evren olarak ele almak pek tabiidir. Bununla birlikte bütün evren çeşitlemeleri aynı kıstasları esas alarak hiyerarşik düzenlerini tesis etmezler. Nispeten benzeşik ama daha çok özgün tabakalaşma normları esas alınır. Sözelimi, moda alanıyla edebiyat alanındaki kıyasın birbirine benzer ve farklı yönleri söz konusu olabilir. Ancak siyaset alanında aktörler, hitabetleriyle, projeleriyle, halkla ilişkileriyle, ideolojik duruşlarıyla değerlendirilirler. Bir anlamda siyaset alanındaki sınıflandırma, sıralama, tabakalaşma ölçütleri söz konusu değerlendirmelere bağlıdır.

Epistemik cemaat de özgün ve bağımsız bir alan/uzam veya evren olması hasebiyle kendisine ait değerlendirme ölçütlerine sahiptir. Bu çalışma da esasında bu ölçütlere bir yönüyle gönderme yapmak ve Erol Güngör'ün epistemik konumunu bu ölçütlere göre tayin etmektir. Değerlendirme ölçütlerinin Edebiyat Cumhuriyeti'ni¹ temsil eden düşünürlerin mutabık kaldıkları hususlardan oluştuğu söylenebilir. Said (2018), Sartre (2010), Benda (2006), Mannheim (2009; 2018) Bourdieu (2018; 2021), Foucault (2017; 2020) gibi çağdaş düşünürlerin ve seleflerinin toplumsal yaşama sinmiş, toplumun geneli tarafından fark edilmeyen, fark edilse de üstesinden gelinmesi zor olan ve son kertede yeniden üretilen sorunlara karşı yaklaşımları bağlamında değerlendirme ölçütleri nesnellik kazanmıştır. Kadim zamanlardan bu yana Entelektüeller sorunları bizzat tecrübe etmişlerdir. Kimi zaman yaşamlarını ortaya koymuşlardır. Bütün amaçları gerçekliği ve hakikati tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktır. Güce, iktidarlara, zorbalara, düzensizliklere, karanlıklara vb. negatif otoriter yapıları yerinden etmek ve toplumun lehine gelişmelere kapı aralamaktır. Entelektüeller bir yönüyle yasa koyucu rolü icra etmiş ve bilgiyi öncelikle toplumsal düzenin, refahın sağlanmasında aracı bir güç olarak kullanmayı yeğlemişlerdir. Sorunlarla baş etme stratejileri ve toplumu aydınlatma uğraşları, sonraki kuşaklara gerçek anlamda idealize

1 Edebiyat cumhuriyeti, Rönesans'tan itibaren yazınsal alanı besleyen kalem sahiplerinin tamamını kapsayan görünmeyen bir birliğe işaret eder (Bradatan, 2018; Zola, 2021; Zweig, 2021a; 2021b; 2022; Foucault, 2017; Fumaroli, 2004; Bauman, 2017; Casanova, 2009).

edilmiş entelektüel bir anlayış kazandırmıştır. Ama aynı zamanda onlar yük-
lendikleri kimliğin vasıflarının neler olduğu, bilginin neden ve nasıl elde
edilmesi gerektiğine ilişkin bir norm-yasallığı kurumsallaştırırlar. Esasında
epistemik uzam içinde aktörlere meşru hareket alanı tayin edilmekte, alanın
dışına çıkılması halinde karşılanması muhtemel yaptırımlara örtük ve aleni
şekilde gönderme yapılmıştır.

Entelektüel kimliğin nasıl olması gerektiğine dair pek çok detay üzerin-
de durulabilir. Her düşünür kendi yaşamı ve bağlı bulunduğu toplumsal
gerçeklik üzerinden bu kimliğe yeni bir kod tanımlamıştır. Kimi söylem-
ler siyasal iktidarların entelektüelleri siyasal emelleri için vasıflandırdığını
ve dolayısıyla vasıfsız kıldığını yani iktidarların kök saldıığını ifade etmiştir
(Bauman, 2017). Toplumsal sorunlarla baş etmede ilk elden entelektüellerin
siyasal boyunduruktan kendilerini kurtarmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Entelektüellerin “yasa koyucu”lukları, salt siyasal iktidarlara angaje olma-
larından dolayı ellerinden alındığı söylenemez. Bunun da kendi içinde çeşitli
stratejileri söz konusudur. Bir düşünür ya da entelektüelin de belli bir dünya
görüşü (Weltanschauungun) olabilir (Mannheim, 2018: 13-74). Bilgi ser-
mayesini inandığı ideolojik iddiayı daha da yüceltmek için araçsallaştırabilir.
Ancak entelektüelleri yasa koyucu olma erkinden el çektiren kurgulanmış
siyasal olan ya da olmayan başka bir niyet tedavüdedir. Dolaşımda olan bu
hal entelektüellerin siyasallaşmalarından daha kötümser olduğu söylenebilir.
Nitekim, entelektüellerin ideolojik mevziler üzerinden kendilerini konum-
landırmaları da bir yerde toplumsal yararı gözettiği ifade edilebilir.

Günümüzde entelektüellerin bilgiyi üretmeleri, kullanmaları, toplumsal
aidiyetleri-ilişkileri, güç ve türevleriyle yakınlıkları, kişisel beklentileri gibi
özel kimlik bileşenlerini ne oranda kendilerine mal ettikleriyle alakalı bir
soru sorulduğunda tatmin edici cevaplar bulmamız pek mümkün görünme-
mektedir. Aynı zamanda epistemik cemaate dâhil olmadaki bireysel veya kol-
lektif niyetlerde de pratikle ve söylemler bazında yorumlandığında da benzer
bir sonuç elde edilecektir. Bu her ne kadar iç açıcı olmayan bir görüntü arz
etse de sorunun aşılması için bu konudaki farkındalık özel öneme sahiptir.

Meseleyi kötümser şekilde ele alınmasını sağlayan da epistemik uzamda
beklentilerin ya da çıkarların değişim göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ti-
polojik bir betimleme yapıldığında entelektüeller niyetleri ve pratikleri itibarıyla
“çıkarcı olmayan aktör” olarak lanse edilebilirdi. Her ne kadar Bourdieu
(2015: 141-160) çıkarısız eylemin mümkün olmadığını ifade etse de burada
toplumsal yararı gözetilen bir çıkar ya da amaca yatırım yapılmıştır. Dolayısıyla

kişisel beklentilerden arınık bir çıkarı önelemek yine de bir çıkara kapı aralasa da temel motivasyon netice itibarıyla salt toplumsal yarar olduğu söylenebilir.

Entelektüellerin sahip oldukları sembolik sermayelerinin aşınmasında etkili olan ikinci neden tam da ‘çıkar’ın dönüşümüdür. Bourdieu *Homo Academicus* (2021), *Bilimin Toplumsal Kullanımları* (2018) çalışmalarında entelektüellerin çıkarlarını nasıl kovaladıklarını resmetmiştir. Onun temel kavramları ve teorik görüşleri ışığında akademik alanda entelektüel konumu ihdas eden kişilerin, çıkar mevhumunu ne ile karşıladıkları, bunun için neye yatırım yaptıkları, izledikleri stratejileri nasıl kurguladıklarını betimlemiştir. Genel olarak alan kavramı üzerinden ifadesini bulan akademik alan, burada verili olarak kabul edilmektedir. Haliyle bir kez daha alanın sınırlarını belirlemek yersiz olacaktır. Burada daha çok alanda yerleşik kazanmış iki farklı motivasyon/niyet yani iki farklı çıkar biçimi kısaca betimlemek ve Güngör’ün bu iki çıkar arasında hangisini nasıl ve neden tercih ettiğini vurgulamaktır.

Bir taraftan cismani veya siyasal olarak adlandırılabileceğimiz iktidar; bilimsel kurumlarda, araştırma merkezlerinde veya bölümlerin yönetimlerinde işgal edilen etkin konumlarla ilişkili kurumsal veya kurumsallaşmış iktidar (...).

Diğer taraftan, hususi bir iktidar; alanlara ve kurumlara göre yukarıdaki iktidarlardan az veya çok bağımsız ve neredeyse yalnızca müsaviler (eşler) bütününe veya aralarında en onanmış olanların tanınmasına, ikrarına dayalı, az veya çok nesnelleşmiş veya kurumsallaşmış kişisel itibar (Bourdieu, 2018: 77-78).

Bu iki farklı sermayenin elde edilme yasaları birbirinden son derece farklıdır. “Hasbi entelektüel” vasfını taşıyan aktörler sermayelerini yani itibarlarını genel olarak bilimsel buluşlarla, bilimsel niteliği yüksek yerlerde yayınlarla kazanırlar. Bitimsiz bir şekilde bilimin bütün nesnelleşmiş kurallarıyla ve çerçevelenmiş alanın sınırlarını ihlal etmeksizin benliklerini var ederler. Kendilerine tabi olan veya olacak olanlara da bu yazılı olmayan normatif değerleri aşlamayı öncelerler (Bourdieu, 2018: 78-84). Hasbi entelektüelliği var eden belirtilen-özellikler disiplinden disipline farklılık arz edebilir. Ancak belli bir disiplin içinde roller ve toplumsal beklentiler neyi gerekli görüyorsa entelektüeller de onu icra eder. Fen alanındaki hasbilik toplumsal yarar için buluşları önceliyorsa bütün gayret bu işe yoğunlaşır. Sosyolog olan bir entelektüel ise evvela herhangi bir güce bağlı kalmaksızın, ondan çekinmeden, hakikat adına hem yazıya döker hem de eylemde bulunur. Onlar aynı zamanda düşünümsel olmakla bilimsel işleyişi engelleyen kişisel, toplumsal, bilimsel ve türevi sorun alanlarıyla da mücadele ederler (Bourdieu ve Wacquant, 2021).

Öte yandan cismani iktidarla ilişkili olanlar bilimsel üretimlerini ne kadar nitelikli yaparlarsa yapsınlar asıl hedefleri siyasal ve diğer iktidar görünümle-
rinin periferinde “yer kapma” olduğu ifade edilmiştir (Bourdieu, 2018: 78-
84). Bu aktörlerin alanlar arasında geçişkenliklere son derece teşne oldukları
söylenbilir. Bilimsel alanın özerkliği iktidarlara ilişki kurma amaçlarından
dolayı zarar görmektedir. Bu alan heteronom (dış bağımlı) olmaya devam
ederse niteliği ve dolayısıyla hasbi entelektüellerin varlığı o denli tehlikeye
girer (Bourdieu, 2018: 83).

Kısaca hasbi entelektüeli bilgi ile teşne diğer kişilerden ayıracak husus-
ların şunlar olduğu söylenbilir. Bilgiye değer katan entelektüel öznenin
kendisidir. Diğer bir deyişle bilgi ona sahip olmanın ötesinde onu kulla-
nabilen bir zihinde değer kazanmaktadır. Dolayısıyla bilgiyi işleyen değil
kullanabilen kişilere entelektüel denilebilir. Ancak bilgiyi kullanabilmek
hasbi entelektüelin yegâne özelliği değildir. O toplumsal sorunları çalışma-
larının merkezine alır. Kendisini bu sorunların aşılmasına adar. Entelektü-
el, toplumsal sorunlara işaret ederken kendisini toplumdan soyutlamaz. Bir
misyon yüklenir. Bildiklerini bedenselleştirir ve ona amel eder. Bu durum
entelektüelin bilgi ile ilişkisini ortaya koyduğu gibi onun toplum ve güç ile
ilişkisini değerlendirmeyi de gerekli kılar. Ancak tüm bu hususların birer
ideal olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu hususların hepsinin ya da birkaç-
ının karşılanması, hasbi entelektüelliğin turnusol kâğıdı olmasından ziyade
ideal olana yakınlığı ve uzaklığı göstermektedir.

Hasbi Bir Aydın Portresi: Erol Güngör

Bourdieu'nün sosyolojik tespitleri ışığında Güngör'ün aydın kişiliği
yorumlandığında, sembolik sermaye kavramına özellikle yer vermek gere-
kir. Sembolik sermaye en yalın haliyle belli bir toplumsal evrende geçerli
olan saygınlık ve itibar göstergelerinin toplum tarafından atfedilmesidir. Bu
bağlamda Güngör'ün akademik evrende ya da uzamda sembolik sermayeyi
kendisi üzerine temellük etmiş ender şahsiyetlerden biri olduğu söylenebi-
lir. Nitekim ürettiği sayısız çalışma, ideolojilere ve kişilere yaklaşımı, cari
ve cismani iktidarlara karşı kapalı oluşu gibi farklı pek çok tutum üzerinden
Güngör, ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Aynı zamanda vefatından on yıllar sonra
bile adından bahsedilmekte ve yeni fikirler, onun düşünceleriyle mukayese
edildikten sonra meşruiyet kazanmaktadır. Bourdieu da akademik alanda var
olan sembolik sermaye görüntülerine yer verirken tam olarak bütün kişili-
ğiyle bir çıkar ilişkisine girmeden, maaş, ödül, övünç beklentilerinden uzak

bütünüyle akademik haysiyeti kurtarmaya kendisini adamakla elde edilebileceğini söylemiştir. Bunun karşısından ise çoğunluğu fazla olan akademisyenlerin, akademik oyunda, çıkarı elde etmek için uygun stratejileri sürekli kovalayan kişilere yer vermiştir (2016: 284-285).

Hasbi entelektüelliğin esasında bir bilinç ve inanç meselesi olduğu söylenebilir. Bilinç ve inancı besleyen en önemli etken ise sosyalleşilen çevrenin kültürel kodlarıdır. Yaş alınan çevrede kütüphane, okur-yazarlı beşerî sermaye ve diğer maddi imkânların bulunması ya da bulunmaması kişiyi doğrudan etkiler. Bu, hemen her toplumsal failin kişiliği hakkında yorum yapılırken referans verilen bir gerçekliktir. Mekânda bulunan ve bulunmayan imkânlar Maxwell'in cini misali sakinlerini böler (Aktay, 2016). Bourdieu (2015: 36-38) bölen bir güç olarak her ne kadar özellikle okul kurumu üzerinden Maxwell'in Cin'ini açıklasa da burada diğer bölen güç odakları üzerinden bir etki genişletmesi yapılabilir. Kütüphane, sosyal çevre ve diğer olanaklar mütessesleri ya olumlu ya da olumsuz yönden şekillendirir. Erol Güngör'ün hayatına bakıldığında bu durumun bizatihi tecessüm ettiği kolaylıkla fark edilir.

Güngör, 1938'de Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. Dedesi Kırşehir'de Ahi Tekkesi'nin son şeyhi ve aynı zamanda Ahi Evren Camii'nin imamı olan Hafız Osman Efendi'dir. Yetişmesinde ailesinin ve yaşadığı çevrenin etkisi büyüktür (Çiftçi, 1989; Gürler, 2014). Çocukluk yıllarında Güngör dedesi Hafız Osman Hamdi Efendi'den hem terbiye almış hem de küçük yaşta ondan Osmanlıca öğrenmeye başlamıştır. Güngör'ün yetiştiği ailede akşamları evde ailece kitapların okunması onu toplumsal meselelerle erken yaşta tanıştırmış ve düşün dünyasında erken seyahat etmesine neden olmuştur. Zira babasından dinlediği *Dertli Divanı* ve dedesinden duyduğu Fuzûlî'nin beyitleri onun erken yaşlarda "zihnî terbiye" kazanması ve entelektüel üretim yapabilecek niteliklere haiz olmasını sağlamıştır (Yıldız, 2022: 45-46).

Güngör'ün içinde bulunduğu ortamı tasvir etmek her ne kadar önemli olsa da onun daha lise çağlarında Şeriatî'nin (2017: 13-14) aydın tanımına paralel bir kişilik sergilediği görülür. O düşünsel-entelektüel üretimlerine lise çağlarında başlamıştır. Güngör bu döneme ilişkin şu cümlelere yer vermiştir:

İlk yazımı lisede öğrenci iken mahallî gazetede yazmıştım. Konusunu tam hatırlamıyorum, ama bir fikir yazısı idi. İçinde bazı siyasî temalar da bulunduğu için takma adla vermiştim. Lisede hocalar okumuşlar, üslubumu ağır buldukları için beni (yazarı) yaşlı-başlı biri zannetmişler. Bunun bende bir heyecan yarattığını hatırlamıyorum, çünkü bir taşra gazetesi idi. Beni asıl heyecanlandıran o günlerde rahmetli Ulunay'a yine isim vermeden

gönderdiğim bir tenkit mektubu idi. Bu mektup Milliyet’te Cevdet Ulunay’ın sütununda çıktı. Ulunay devşirmeliğin kötü bir şey olmadığını yazıyor, ben de ona şiddetle çatıyordum (Güngör, 1983: 8).

Yukarıdaki röportajda üstünde durulması gereken bir-iki husus vardır. Birincisi, Güngör’ün farklı dillere hâkimiyetinden dolayı sahip olduğu dilsel sermayesinin henüz o yaşlarda onu anlaşılabilir kılacak şekilde farklılaştırmıştır. Bu farklılaşma Güngör için önem arz etmese de muhatap kitlenin algısı için işlevseldir. Kitle Güngör’ün bu donanımı üzerinden onu değerlendirmektedir. “Anlaşılabilir olmak” entelektüel birikimi çok olan ve yaş almış insanlardan beklenir. Dilsel kapasitesinin yaşına göre önde olması onu itibarlı kılmıştır. Bunun yanı sıra hasbi bir entelektüel olarak Güngör ağır dil üzerinden bir ayrıcalık, özel önem, itibar beklentisi içine girmemiştir. Bunu olağan bir kapasite olarak lanse etmiştir. Bir diğer husus ise Ulunay’ın ortaya attığı bir konuyu, doğru ya da yanlış, belli bir düşünsel refleksiyle tenkit etmesidir. Ancak kendisi zamanla bu tutumunu çocukça da bulduğunu ifade etmiştir (Güngör, 1983: 473). Belli bir entelektüel tarz ve meşruiyete bağlı kalarak Son olarak da Şeriatî (2017) ve diğer düşünürlerle müracaat ederek ifade edilmelidir ki, toplumsal meselelerin düşünce süzgecinden geçirilerek hakkında bir görüş belirtilmesi aydın-entelektüel has bir duruştur. Güngör’ün inandıklarını daha lise yıllarından çekinmeden kendisinden yaşça ve konumca büyük bulunan bir kişiye ifade edebilmesi bu duruşun bir tezahürüdür. Bourdieu ve Wacquant’ın (2021) belirttiği gibi entelektüel hakikat uğruna bir duruş sergileyebilmelidir. Bu da öncelikle inandıklarını dile getirebilmesiyle mümkündür.

Lise yıllarından sonra Kırşehir’den ayrılan Güngör 1956 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Bölümü’ne kaydolmuştur. Bu dönemde Güngör’ün yaşamını ve fikri kimliğini besleyen yer olarak Marmara Kiraathanesi özgün bir yere sahiptir. İkinci üniversite olarak adlandırılan bu yer, onun hem Fethi Gemuhluoğlu ile hem de sonraki yıllarda hayatında derin bir iz bırakacak olan Mümtaz Turhan’la tanışmasına olanak sağlayacaktır (Özdemir, 2016). Marmara Kiraathanesi dönemin ileri gelen düşün adamları için ana uğrak mekânlarından biri olmuştur. Bu mekân belli bir fikir çizgisinin oluşmasına ve entelektüel-aydın tipinin daha da belirginlik kazanmasına vesile olmuştur (Şahbaz, 2022: 35-40). Sezai Karakoç, Necip Fazıl, Ziya Nur gibi kişilerle birliktelikler, Güngör’ün hasbi entelektüel kişiliğinin şekillenmesine sağlamıştır. Güngör’ün içinde bulunduğu hâle, onun toplumsal meselelere karşı yaklaşım tarzını başta olmak üzere aydın şahsiyete ilişkin düşüncesini ve aydınının ideolojije karşı tutumunu etkilemiştir.

Güngör'ün İstanbul'daki üniversite hayatında ona aydın sınıfı içinde yer açan temel nedenlerden en önemlisi, onun miras aldığı ve ürettiği nitelikli kültürel sermayedir. Bu sermaye biçimi adeta sermayeyi yaratan sermaye olarak işlemiştir. Yani kültürel sermaye bileşeni olarak yorumlanabilecek olan Güngör'ün düşünsel derinliği, Turhan'la tanışmayı mümkün hale getirmiştir. Bu tanışma onun hayatında yeni şekillenmelere de kapı aralamıştır. Turhan'ın teşvikiyle Hukuk Fakültesi'nden ayrılıp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne kaydını yaptırmıştır (Güler, 2014: 13-14). Ancak burada da şaşırtan bir durum söz konusudur. Hukuk Fakültesi gibi prestiji ve ekonomik yönden geleceği parlak olan bir bölümü bırakıp daha düşük prestijli ve ekonomik imkânları sınırlı olan başka bir bölüme geçiş yapmak da "hasbi entelektüel" olmanın başka bir misali olarak verilebilir. Zira bölümlerin akademik dünyasında ekonomik ve statü bağlamında da ayrıştığı bir gerçektir (Bourdieu, 2021). Bu tercihin altındaki neden ise aydın kimliğini besleyen bölümler olması gösterilebilir. Hukuk fakültesinde de bir aydın kişiliğin oluşması söz konusudur. Ancak geçiş yaptığı bölümlerin literatürel alt yapısı ve beşerî sermayesi aydın kimliğe olumlu yönden daha fazla etki etmesi beklenebilir.

Hasbi entelektüel düşünün hemen hemen bütün yönlerini serdeden Güngör, daha üniversite yıllarında (1959) sahip olduğu bilgi birikimiyle *Türk Yurdu Dergisi* başta olmak üzere çeşitli fikir dergilerine ve gazetelere yazılar yazmıştır (Türkmen, 2020). Bu düşünsel alanlarda yazı yazmak, özellikle üniversite gibi sivil olmayan ve hasbi olmayı baskılayan bir yapıdan sıyrılmayı ifade eder. Akademik bilgiyi salt bilmekten öte kullanan bir durum söz konusudur. Yazılarının çıktığı *Türk Edebiyatı* (1972-1987), *Töre* (1971-1980), *Yol* (Aralık 1965- Temmuz 1966) *Yeni Sözcü* (1981- 1981), *Hamle* (1983), *Millet* (1982), *Türk Yurdu* (1959) gibi yazın alanları özellikle belli bir dünya görüşünün hakim olduğu yerlerdir. Fikirlerin burada serdedilmesi, esasında üniversite dışında da fikirlerin yayılmasına ve toplumsal tabanın bilinçlenmesine ön ayak olmuştur. Aynı zamanda Güngör'ün tanınırlığına da neden olmuştur (Ersal, 2011: 198).

Aydın ve entelektüel bir kimliği paylaşmayı, fikirler için yaşamayı önceler. Fikrin ne olduğu daha az önemli olmakla birlikte ilkesel olarak fikri yüceltmek temel amaçtır. Bu yüceltme, belli bir odaktan taşlanmayı da göze almaktır. Ait olunan siyasal-kültürel mahallenin bütün ideolojik dayatmalarına karşın, bilinen ve inanılan düşünceleri savunmayı zorunlu kılar. Özellikle Türkiye gibi ideolojik kutuplara sıkışmış ve siyasallığın son derece

baskın olduğu bir ülkede aydından beklenen sorumluluğun daha fazla olduğu söylenebilir. Mardin de mahalle ethosunun ve entelektüel iklimin Türk düşünürlerin yaratıcılığını kısırlaştırdığını ifade etmiştir (2017: 70-72). Ancak bu ethosa rağmen var olmak aydınlar-entelektüeller arasında kişiyi hasbi entelektüel kılabılır. Fikri yüceltmek ve aydın kişiliğin yılmayacak türden ayakta kalması da sahip olunan ideolojinin veya düşünsel sermayenin bilgi ile desteklenmesiyle mümkün olabilir.

Güngör Türk milliyetçiliğinin en önemli simalarından biri olarak kabul edilen Ziya Gökalp’i fikri düzeyde tenkit etmiştir. Özellikle kültür ve medeniyet noktasında Gökalp’in ortaya koyduğu fikirlere sosyolojik bir görüş ile cevap vermiştir (Güngör, 2019b: 5-12). Bu karşı çıkmanın da yine tarif edilen entelektüel duruşa uygun olduğu söylenebilir. Nitekim o “... biz çeşitli görüşlerin tenkidini yaparken onları geri plandaki duygulara göre değerlendirmeyeceğiz, sadece hangi fikrin hangi endişeyi aksettirdiğini belirtmekle yetineceğiz” (Güngör, 2019b: 5) şeklinde bir ifade ile oluşabilecek yanlış anlamalara karşı ön almıştır. Bu çerçevede Güngör’ün Gökalp’e yönelik eleştirilerinden bazılarını *Töre Dergisi*’nde kaleme aldığı “Milli Kültür ve Halk Kültürü” üzerine yazısında görmek mümkündür.

Gökalp’in bu fikirleri Anadolu’dan İstanbul’a tahsile gelen delikanlıların ilk aylarda çektikleri ruhî sıkıntının tesiri altında söylenmiş gibidir. Türk tarihi ve kültürü hakkında bugün de pek çok yazarlarımız ondan daha sağlam bir görüş kazanmış değillerdir. Bu yüzden biz Gökalp’i burada Türk kültürünü yanlış anlayanların en kaliteli örneği olarak bahis konusu yapıyoruz. Onun Osmanlı tarihini bilmeyişi yüzünden düştüğü apaçık hataları tekrar teşhir etmeye lüzum yoktur (1971: 10).

Ancak belirtmelidir ki bu ifadeler Güngör’ün içinde bulunduğu cemaat tarafından eleştirilmesine de neden olmuştur. Zira o gelen tenkitleri arkadaşı Emin Işık’a şu sözlerle yakınmıştır. “Hoca bu adamlar beni anlamıyorlar. Beni Gökalp düşmanlığı sanıyorlar. Oysa ben Gökalp’i onlardan daha iyi anlarım ve onlardan daha fazla severim. Ben bunları Gökalp’i küçültmek için değil, kendi meselelerimize düzgün gözle bakmamız gerektiğini anlatmak için yazarım” (Aktaran: Çiftçi, 1989: 18). Görülmektedir ki Güngör, Gökalp’i sevmekle ne kendi fikirlerinin duygusal yönden manipüle olmasına izin vermiş ne de onu eleştirirken duygusal bir kopma yaşamıştır. Bu pek mümkün olmayan bir ilişki biçimidir. Eleştiri edimi genel olarak sevmemek gibi kişisel ihtiraslardan mülhem yapıldığı için Güngör’ün Gökalp’e karşı yaklaşımı da bu zaviyeden değerlendirilmiştir. Aynı zamanda ideolojilerin kapalı cemaatsel yapılar olması hasebiyle de bütün yapıp etmelerin,

düşüncelerin, eleştirilerin bu kapalı olma süzgecinden geçmesi beklenir. Türk aydınının içinde olduğu bu durum onun ideolojiler üstü bir konuma evrilmesine ket vurmuştur. Bu ideolojik tabuların Edebiyat Cumhuriyeti'nde yer alan bütün aktörlere uygulandığı söylenebilir. Sadece birini tenkit etmekle kalmayan neyi, kimi, neden beğenmemiz gerektiği de öncelikle ait olunan mahallenin onayına tabidir (Dellaloğlu, 2018).

Erol Güngör'ün, Gökalp'i eleştirerek Türkiye'de kurumsallaşmış mahalle kültürünün dışına çıktığı söylenebilir. Mahalle normu denilebilecek bir bakma ve görmenin dışında bir bakma ve görme söz konusudur. Bu da bir kez daha ifade etmek gerekirse, Güngör'ün sahip olduğu bilgi sermayesinden ve entelektüel karizmasından ileri gelir. Bu durum Furedi'nin (2010: 35-60) söz ettiği günümüz entelektüellerinin davranış eğilimlerinden farklıdır. Furedi entelektüelliğin yok olmasına neden olan hususlara vurgu yaparken özellikle belli bir düşünceye veya politikaya mukavemet göstermekten öte sadece belli konformist beklentilere, düşünceleri yüceltmelere, ideolojik aidiyetlere ve kapanmalara ve profesyonelleşmeye değinmiştir. Aksine Güngör'ün davranışı kendini konformist bir alanın dışına çıkarmaktadır. Denilebilir ki Güngör'ün asli sosyalleşme evresinden itibaren içinde bulunduğu epistemik cemaat ve okuma kapasitesi ona sadece hangi fikri savunması gerektiğini öğretmemiştir. Aynı zamanda belli bir fikri neden ve nasıl savunulması gerektiğini de öğretmiştir.

Güngör'ün hasbi entelektüel kimliğine başka bir misal de onun siyasal iktidar görüntülerine karşı yaklaşımıdır. Hangi siyasal görüşten olursa olsun aydın olma sorumluluğundan dolayı eleştirme ve inandığı hakikatleri savunma düşüncesi hakimdir. Keza Ahmet Ercilasun verdiği mülakatta Güngör'ün bu yönünü şu sözlerle anlatır:

Onu 1975'lerde Orta Doğu Gazetesinin başyazarı olarak görüyoruz. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasında önemli rol oynayan ve kaliteli bir günlük gazetenin çok iyi örneğini veren Orta Doğu, bilhassa onun yazıları sayesinde seviyesini asla düşürmüyordu. Erol Güngör bu gazetede başyazarlarında günlük politikaya da temas ediyordu, ama onun yazıları o güne kadar alıştığımız politika yazılarına hiç de benzemiyordu. O, ne objektif olma sevdasıyla hiçbir fikir beyan etmeyen, çoğu defa sadece olayları özetleyen yazarlara benziyor; ne de bir politikacıdan farksız davranan yazarlar gibi yazıyordu. Günlük politika meselelerini, sosyal ilimlerin, tarihin ve millî kültürün süzgecinden geçiriyor, sonra da en öz ve anlaşılır bir şekilde yazıya döküyordu (Ercilasun, 1983: 5).

Güngör'ü hasbi yapan başka bir nokta ise ilmi birikimine inandığı aydınlardan gelen yerinde eleştirilere karşı direnmemektir. Onunla ilgili yapılan

araştırmalarda sürekli Cemil Meriç’in onu hasbiliğe davet eden yazısıyla karşılaşılır. Güngör H. Ziya Ülken’in vefatı üzerine yazdığı yazıda Ülken için kullandığı, *Hilmi Ziya Ülken'in vefatıyla Türkiye’de bir devir kapandı: Hasbî tefekkür devri. Bütün eksiklerine rağmen o bizde akademik haysiyetin dağ gibi bir temsilcisiydi. Günlük politika endişelerininin hâkim olduğu Türk fikir hayatında yani Hilmi Ziyalara çok muhtaç olacağız*, sözleri hayıflanmayla karşılık Meriç tarafından son derece sert bir serzenişle karşılanmıştır (Güngör, 1974).

“Eski bir Şakirdin tahassüslerini billürleştiran “Hilmi Ziya Ülken İçin”, biraz mersiye biraz hatıra. Bu kadirşinaslık için saygıyla eğiliriz. Ama bize öyle geliyor ki, bu satırlarda bir soğukkanlılıkla düşünen bir ilim adamından çok matemzede bir dostla karşı karşıyayız” (Meriç, 2015: 250). Meriç bu cümlelerde eleştiri yaparken son derece naif bir yaklaşımda bulunduğu söylenebilir. Nitekim o Güngör ile Ülken arasındaki yakınlığı iyi bilmekte ve bu yakınlık üzerinden yaklaşmaktadır. Duygusal bir metin olduğunu düşündüğünden dolayı da onun içine düştüğü matemden kurtarma ve Güngör’ü Güngör yapan düşüncelere yeniden yaklaştırma niyeti söz konusudur. Devamında Meriç, Güngör’ü Güngörce hasbi olmaktan bizim tarif ettiğimiz hasbiliğe davet etmektedir. Yukarıda da izahı yapıldığı üzere Güngör de bu hasbiliğe inanmıştır. Ancak Meriç’in de ifade ettiği üzere o kadirşinasça yası ona bu düşünceleri dile getirmiştir.

Devamında “Hasbi tefekkür ne demek? Hiçbir tefekkür hasbi değildir. Hasbi tefekkür, tefekkür için tefekkür, sanat için sanat gibi bir yalan. (...). Yaşamak çevrenin suallerine doğru cevap bulmak demek. Düşünmek, muammaları çözmek, karanlıkları aydınlatmak... Düşünmek savaşmaktır. Bir nesil uğruna, bir millet uğruna, bir medeniyet uğruna savaşmak. Mukaddeslerin emrinde olmayan her düşünce, şuarsuz bir debeniş, fikri bir istimna. (...). Hasbi tefekkür bir ütopya aziz dost. Hasbi düşünce, namussuzlukların en müraisi, hodbinliklerin en sefilisi” (Meriç, 2015: 251).

Güngör’ün bu sert tonda gelen uyarıcı sese cevap verip vermediğini bilmiyoruz. Ancak gerçek bir aydının vasıflarından biri de eleştirilerden, hele ki “aziz dost” türünden bir aydından gelen eleştirilerden Güngör’ün yüksüneceğini düşünmek, Güngör’ün aydın kişiliğine uygun düşmeyecektir. Bu çıkarıma en kestirme yoldan onun Gökalp’i eleştirisi üzerinden ulaşabiliriz. Meriç başka bir yerde Güngör’ü zamanımızın, yolumuzu aydınlatan aydınlarımızdan biri olarak görmüştür. Keza Meriç’in Hamle Dergisine (1983) verdiği mülakatta Güngör’ü çağımızın mütefekkirleri arasında zikretmiştir. Bu mülakatta Said-i Nursi, Şehbenderzade, Kenan Rufai ve Samiha Ayverdi gibi isimler arasında Erol Güngör’ü de zikreden Meriç bu

kişilerinin eserlerini ne kadar tanıdığını sorgular. Bu çerçevede ilk vazife- nin bu aydınların tanınması olduğunu belirtir. Hatta Meriç'in "*en azından bir Erol GÜNGÖR, bir Samiha AYVERDİ ibret ve dikkatle okunmalı*" ifadesi verilen önemi tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır (Meriç, 2008: 122-125).

Burada GÜNGÖR'ün aydın-entelektüel konusu üzerinde olan düşünceleri- ne de değinmek gerekir. Öncelikle o birçok yerde bu konuda yazılar yazmış- tır. Ama özellikle aydınlar üzerine yazdığı yazılara bakıldığında onun önce düşüncenin kendisine dair görüşlerine yer vermek gerekir. GÜNGÖR'e göre düşünce yenilikle gelişir; zihne meydan okuyan yeni problemler çıktıkça on- larla uğraşma mecburiyeti insana o güne kadar fark etmediği veya kullanma- dığı yeni boyutlar gösterir. Eğer düşünce yeni sorunlarla ve ihtiyaçlarla kar- şılaşılmazsa var olan duruma ve otoriteye karşı çıkmak için herhangi bir sebep yoktur; o kadar ki orijinal fikirler bile eskilerin bir şerhi veya izahı şeklinde olur (GÜNGÖR, 2008: 93-94). Bu nedenle denilebilir ki aydın-entelektüel için- de bulunduğu toplumsal sorunlarla ilgilenen kişidir. Ancak bu ilgi toplum- daki diğer insanların meselelerle ilgiden ayrıdır. Çünkü GÜNGÖR'e entelek- tüel sadece sokaktaki adam tipinin haberdar olmadığı bu bilgilere sahip olan kimse değildir. Onu halktan ayıran taraf her şeyden önce bu farklı ve ileri seviyedeki bilgiyi kazanabilecek bir zihni terbiye ve düşünme metodunu ka- zanmış olmasıdır. O bir hadise ile karşılaştığı zaman bu nedir sualini sormaz. Çünkü bu suale alacağı cevap onun ancak görüneni anlama ihtiyacına cevap verir. Görüneni anlamak için de vasat insandan daha fazla bir zihni gayret sarf etmeye gerek yoktur. Aydın gördüğü şeyler arasında bir sebep netice münasebeti bulmaya çalışarak meseleye metodik ve derin bir bakış sağlar (GÜNGÖR, 1994: 254-256). Çünkü GÜNGÖR'e göre aydın, içinde bulunduğu toplumun kültürünü çok iyi bilen, özümsemiş ve yaşayan, mensup olduğu milletin ıstıraplarına dertlerine orijinal ve milli reçeteler bulan, bulduğu bu reçeteleri uygulamaya çalışan ve bu esnada karşılaştığı güçlüklerle göğüs gere- cek iradeyi gösterendir (Karaarslan ve Nacak, 2014: 55; Sezgin, 2009: 57-58).

Burada Erol GÜNGÖR'ün düşüncelerinin hasbi entelektüel kavramıyla benzerlikler ve paralellikler barındırdığı görülmektedir. O her şeyden önce entelektüeli bilgi sahipliğinden ziyade bilgiyle olan ilişkisi bağlamında ta- nımlamıştır. Bu çerçevede entelektüel, toplumsal meselelere yaklaşımı ve bu meseleleri tatbik edişinde kendini göstermektedir. Diğer taraftan ise en- telektüel içinde bulunduğu toplumun sorunlarını üstlenmesiyle, kitleleri ve özellikle aydın cemaati içindeki aykırı seslerin rızasını elde etmeden doğa- bilecek sıkıntılara katlanabilen kişidir (Can, 2016). Bununla birlikte ente- lektüel söz konusu görevlerini ifa ederken iktidar ve güç erleriyle kuracağı

ilişki veya mesafenin boyutu da önemlidir. Entelektüellerin herhangi bir güce eklememesi ya da angaje olması, düşüncelerinin gölgenmesi veya kapatılması riski söz konusudur. Entelektüel bu riskle sürekli karşılaşma endişesine sahip olmalıdır. Nitekim, siyasal iktidar ya da türevleri bir şekilde entelektüel kimliği iktidarlarının ikbali için örselemeleri bir vaktadır. Entelektüel ve güç özneleri arasında var olan ve çoğunlukla güç özneleri lehine cereyan eden ilişki biçimi, genel olarak gelişmemiş ülkelerin kaderidir. Bu kaderden ancak entelektüel duruş gösterilerek kaçınabilir. Güngör “Geri kalmış veya az gelişmiş aydın olmanın tipik tezahürlerinden biri de, siyasi tercihlerde ortaya çıkmaktadır. Dikkat edilirse, gelişmemiş memleketlerde aydınların daha çok devletçilikten sosyalizme ve komünizme kadar giden bir istikamete yöneldikleri görülür. (...). Zira geleneksel cemiyetin en mühim vasıflarından biri de, modern cemiyetlerin ihtiyacı seviyesinde yetişmiş elemanlardan mahrum oluşudur” (Güngör, 1998). Geri kalmış bir devlet aynı zamanda entelektüel seviyeyi de doğrudan etkiler ve onların gelişmesine engel olur. Ancak entelektüel bilinç geliştikçe devletin farklı alanlarda gelişmesi de mümkündür.

Güngör’ün hasbi bir entelektüelliğine yönelik en önemli emarenin onun rektörlük görevini kabul etmede gösterdiği direnç olduğu söylenebilir. Zira hasbi entelektüelin hayatına bakıldığında “dünya nimetleri” olarak ifade edilebilecek güç, iktidar ve sermaye gibi konfor alanlarına tamah etmemesi beklenir. Bu nimetlerin entelektüeli bilgiyle olan ilişkiden yani onu asıl amacından saptırması mümkündür. Bourdieu’nün (2018) betimlediği şekliyle entelektüelin sembolik sermayesi, entelektüel uğraşlar ve birikimlerle var olan saygın aydınlar cismani iktidarın her türlü nimetine ve davetkar taleplerine kapalıdır. Güngör’ün de bu çerçevede idari görevlere mesafeli durduğu söylenebilir. Hatta 1982 senesinde Selçuk Üniversitesi’ne rektör olduğu ilk zamanlarda görevi kabul edip etmediğinin sorulması üzerine Güngör “maalesef” yanıtını vermiştir (Kafalı, 2009: 227). Çünkü Güngör her seferinde kişisel nedenleri öne sürerek rektörlük teklifini geri çevirmiştir. Rektör olarak insanlar ülkelerine ve ideallerine hizmet edebilirler. Ancak cismani iktidar, gerçek aydın-entelektüeli inandığı değerlerden uzaklaştırabilir. Bu iktidar görüntüsü, aydınlığa hasredilebilecek nitelikleri yok edebilir. Güngör’ün de bu tehlikenin farkında olduğu görülmektedir. Mustafa Delican’ın aktarmasıyla Güngör’ün Selçuk Üniversitesi Rektörlüğünü kabul ederken söylediği sözler bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Benim fikrimde birdir zikrim de bir. İnkâr dağımın arkasına saklanmadan buna hiçbir zaman gerek duymadan siyasi içtimai fikirlerine karşıysam, sevdiğim ve sevmediğim bellidir. Hal böyleyken bize görev verilirse boynumuz kıldan incedir. Çünkü hizmettir ve biz ondan kaçmaya, onu reddetmeye memur değiliz (Delican, 2009: 73).

Güngör'ün rektörlük dönemine bakıldığında üniversite halk bütünleşmesinin dikkat çekici bir boyuta ulaştığı görülür (Aydın, 2013c). Güngör'ün rektörlük döneminde esnaflık yapmış birinin anlattıkları bu durumu gözler önüne sermektedir. “Bir gün baktık, bir cuma namazında ben orada bir makam arabası gördüm, sordum. Selçuk Üniversitesi Rektörü dediler, Cuma namazına gelmiş. Ahalinin ilgisi ve sevinci görülmeye değerdi.” Konya, o güne kadar böyle bir şey görmemiş. Böylelikle Güngör Konyalının gönlünü kazanırken Konya'ya da güzel bir eğitim kurumu kazandırmış oldu (İyioldu, 2009: 305).

Rektörlük göreviyle birlikte pek tabii bir şekilde Güngör'ün entelektüel üretimini zorlaştırması beklenir. Ancak kısa sayılabilecek görevinin onun tefekkür yaşamına etki etmediği görülür. Zira 1981 yılında yayınladığı *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* (2005) adlı kitabında değinmediği meselelere, 1982 senesinde *İslam Tasavvufunun Meseleleri* (2018) adlı kitabında yer vermiştir. Güngör'ün entelektüel ilgisinin devam etmesi de onun hasbi oluşuna başka bir örnektir. Dahası aynı yıl 1973 yılından beri çeşitli mecmualarda neşrettiği yazılarını da *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik* (2019a) adlı kitabında toplayarak entelektüel üretimine yeni ürünler kazandırdığı görülür. Ancak Güngör'ün 11 aylık rektörlük görevinde entelektüel ve idari sorumluluk hakkında karşılaştırma yapacak çok fazla bilgi olmadığı da belirtilmelidir. Eğer ömrü vefa etseydi entelektüel duruşunda ne tarz farklılıklar oluşacağı bu nedenle bilinmemektedir. Ancak bilinen bir şey vardır ki Güngör'ün 11 aylık rektörlük döneminde halk üniversite birlikteliğini sağladığı ifade edilebilir.

Güngör'ün Konya halkı ile oluşturduğu birliktelik vefatına halkın gösterdiği teveccühle kendini tekrar ikrar etmiştir. Hakeza Mustafa Kafalı, Güngör'ün vefatında yaşananları şu şekilde anlatır. “*Vefat haberini aldığımız sabahı hatırlıyorum. Sabah ezanından evvel yüzlerce minareden verilen salâ. Ben bu yaşuma kadar böyle bir salâ görmedim. Biri bitiyor, biri başlıyor. Biri bitiyor, biri başlıyor*” (Kafalı, 2009: 228).

Hasbi entelektüellik bir kimlik ve üslubu içerir. Sadece belli başlı entelektüel gereklilikten ziyade hayatın hemen her alanında, her eylemde, her ilişki biçiminde, her üretimde, her söylemde, düşüncede, bakış açısında sergilenmesi beklenen kendi içinde tutarlı kişiliğe referans vermektedir. Sözgelimi, akademik üretimi son derece nitelikli olan birinin iktidar görünümlerinin

var olduğu alanlardan da olabildiğince kaçınması beklenir. Aynı zamanda kendisi üzerine mal ettiği hasbiliğin örselenmemesi için olabildiğince direnç göstermesi gerekir. Buna bağlı olarak kimliğiyle muhatapları üzerinde ikna edici olması, sosyal çevresinin kendisi gibi davranması noktasında ideal bir kişiliği ortaya koymalıdır. Geri kalmış aydından farklı olarak kendisini sürekli muhakeme eden, diploma ve mevkiinin verdiği ayrıcalığa teslim olmayan, akademik düzeyde rakiplerine örnek olan, toplumsal meselelerin son derece farklı olan ve uygun çözüm önerilerini sunan ve dolayısıyla memleketin başta eğitim kurumu olmak üzere farklı alanlarına pozitif yönden etki eden bir şahsiyete referans verilmektedir. Güngör’ün ülkemizdeki ve diğer ülkelerdeki geri kalmış aydının (entelektüel) halini arz ederken serimlediği bakış açısı bu meyanda özgündür (Güngör, 1998: 238-241). Güngör gibi Türkiye’de ve dünyada hasbi entelektüel olan-olmaya çalışan aydınların hikayelerine, dünyalı olma durumlarına, iktidar ve nimetlere karşı yaklaşım ya da mesafe alış tarzlarına, akademik hayattaki haysiyetteki hassasiyetlerine bakılarak ideal bir aydın tipolojisi ortaya konulabilir. Aksi durumda gücün ve iktidarın izin verdiği ölçüde aydın düzeyi gelişir. Ve onlar daima sözü söyleyen değil sözü dinleyen kişilere dönüşebilirler.

Sonuç

Hasbi entelektüel kimlik, genel olarak olumlu eylem fragmanları üzerinden idealize edilmiştir. Entelektüel üretimindeki nitelik, özgün bakış açısı, zamanın akademikleşmesi, gündelik tartışmalardan uzak, genel kitlenin düşünme ve görme biçiminden bağımsız, duygusal manipülasyonlardan ve ideolojik aidiyetlerin baskılamalarından kurtarabilen, iktidar kapanlarına teslim olmayan bir kişiliğe referans verilmektedir. Bu, geçmişten günümüze entelektüel kimliği yaralayan çeşitli göstergeler bağlamında somutlaşmıştır. Hasbi entelektüelliği yaralayan daha pek çok misal gösterilebilir.

Türkiye gibi siyaset kurumunun son derece baskın olduğu, toplumun bütün kılcallarına sirayet ettiği her şeyin siyaset mantığı üzerinden düşünüldüğü, daha net bir izahla siyasetin başat belirleyen olduğu ve dahası her türlü entelektüel üretimin siyasal ruhla şekillenmiş ideolojik cephelere bağlı olduğu bir devlette akademi kurumu başta olmak üzere aydın-entelektüel kişilik bu sarmaldan kurtulması olağan sayılmamaktadır. Ancak epistemik cemaatin bütün üyelerinin bu sarmala takıldığı da iddia edilemez.

Erol Güngör hasbi entelektüel karizmayı tamamlayan veya somutlaştıran Türkiye’deki sayılı aydınlardan biridir. Ülkemizde hasbi entelektüellerin

yetişmesini engelleyen kurumsallaşmış düzene aykırı olarak, Güngör gibilerini bu vasıfta değerlendirilmesinin kendi içinde farklı nedenleri vardır. En başta gerçek anlamda bir entelektüel olabilmek bir imkan ya da olanak meselesidir. En başta sosyal çevre bir kişinin bilincini doğrudan şekillendirir. Aile, okul veya mahalle ortamında eğitim seviyesi gelişmiş, okuma kültürü olan, kitlenin görme ve yorumlama biçiminden farklı görme ve yorumlama tarzıyla farklılaşmış, yaşamında tutarlı bir aydın profilini sergileyen kişi ya da kişilerin olması son derece ehemmiyetlidir. Bunun yanı sıra kitap gibi bireyin kültürel seviyesini-sermayesini zenginleştirecek maddi koşulların da el vermesi beklenir. Aynı zamanda ailenin ileri gelenlerinin kendilerine katılan yeni üyeleri okuma, düşünme, yorumlama gibi entelektüel kültürel pratiklere motive etmesi de olumlu bir etki bırakır. Ailenin kişilerin kültürel sermayesini geliştirmesi adına sahip olduğu ekonomik kaynaklarını seferber etmesi de bir bilinç meselesidir. Bu bütünüyle hem kültürel sermayeye hem de beşeri sermaye bağlı bir habitustur.

Güngör tam olarak hem kültürel hem de sosyal sermayenin var olduğu bir ortama doğmuştur. Dedesinden başlayarak babasına oradan eğitimi süreci, ilişkide olduğu entelektüel mekan, okuma ilgileri gibi farklı pek çok parametre onun hasbi bir entelektüel ya da aydın olmasına zemin hazırlamıştır. Ama onun sahip oldukları sermaye kaynakları kadar önemli olan bir diğer husus ise “nasıl bir aydın-entelektüel olunmalı”, “aydın olmanın vasıfları nelerdir” gibi kritik sorulara kendisinin cevap vermiş olmasıdır. Zira sermaye araçları ne kadar elverişli olsa da aydın olma yönünde bir zihni çaba mümkün değilse sermaye tek başına yeterli olmayacaktır.

Güngör’ün akademik üretimlerine bakıldığında toplum meselelerinin çözümü adına, Türkiye’de alışlagelmiş normlardan farklı olarak bir bakış geliştirmiştir. Sahip olduğu ideolojik aidiyetlerin düşüncelerini yönlendirmesine izin vermemiş, yeri geldiğinde Ziya Gökalp’i akademik terbiye noktasında tenkit etmiştir. Bu haliyle tenkit kültürünün en yakınımızdaki ideolojiye ve düşünüre de uygulamamızı göstermiştir. Son olarak ifade edilmelidir ki, iktidar nimetleri diyebileceğimiz çeşitli ekonomik, siyasal, toplumsal ödüllerden, taltiflerden, ayrıcalıklardan kaçındığı söylenebilir. O entelektüel duruşa halel gelmemesi adına, düşünmenin selameti için, hakikatin ortaya koymayı öncelikli hedef olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla Güngör, düşünce hayatında her türlü reaksiyonda gerçek bir aydın olmanın yani hasbi entelektüel olmanın tam olarak neye karşılık geldiğini çok sarih bir şekilde ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Aktay, Y. (2016). “Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul”. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, ve Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Denemesi* (s. 473-498). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arlı, A. (2016). “Klasik Sosyolojide Derin Revizyon: Pierre Bourdieu Sosyolojisi”. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, ve Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 131-160). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, M. (2013a). *Bilgi Sosyolojisi* (3. b.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Aydın, M. (2013b). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar* (2. b.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Aydın, M. (2013c). “Erol Güngör”. *Sosyoloji Divanı*(1), 149-152.
- Bauman, Z. (2017). *Yasa Koyucular ile Yorumcular* (2. b.). (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Benda, J. (2006). *Aydınların İhaneti*. (C. Soydemir, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler*. (H. U. Tannöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi*. (P. B. Yalın, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018). *Bilimin Toplumsal Kullanımları*. (L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2020). *Seçilmiş Metinler*. (L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021a). *Aynım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat, & G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2021b). *Homo Academicus*. (A. N. Nazlı Ökten, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P., ve Wacquant, J. D. (2021). *Düşünsel Sosyolojiye Davet*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bradatan, C. (2018). *Fikirler İçin Ölmek: Filozofların Tehlikeli Hayatları*. (K. Oğuz, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Can, İ. (2016). “Erol Güngör’ün İslam’a Dair Sosyolojik Mülâhazaları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20-30.
- Casanova, P. (2009). *Dünya Edebiyat Cumhuriyeti*. (S. Özen, ve F. Deniztekin, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Çiftçi, A. (1989). Erol Güngör Hakkında Bir Monografi Denemesi. *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Delican, M. (2009). Erol Güngör’ün Hayatı, Eserleri ve Tesiri. Y. D. Anman içinde, *Kültür Ocağında Bir Mütefakkir Erol Güngör* (s. 69-76). İstanbul: KOCAV Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2018). “İkondan Kanona: Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Türkiye Macerası”. J. Rentzsch, ve İ. Şahin içinde, *Tanpınar’ın Saklı Dünyası* (s. 28-50). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1983). “Erol Güngör Hakkında”. *Töre* (145), s. 4-7.
- Ersal, A. (2011). “Türkiye’de ulus-devlet ve Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fanon, F. (2017). *Yeryüzünün Lanetlileri*. (Ş. Süer, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.

- Foucault, M. (2017). *Doğruyu Söylemek*. (K. Eksen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (I. Ergüden, F. Keskin, ve O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fumaroli, M. (2004). *Edebiyat Cumhuriyeti*. (A. Kahiloğulları, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Furedi, F. (2010). *Nereye Gitti Bu Entellektüeller?* (E. Koca, Çev.) Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Güngör, E. (1971). "Milli Kültür ve Halk Kültürü". *Töre* (7), s. 5-13.
- Güngör, E. (1974, 06 16). "Hilmi Ziya Ülken İçin" (*Ortadoğu Gazatesi*). 04 20, 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101243> adresinden alındı
- Güngör, E. (1983). "Fikir, Daima Serbestlik, Açıklık ve Genişlik İster". 8-12. (L. Şehsuvaroğlu, Röportaj Yapan) *Töre* 145.
- Güngör, E. (1994). *Aydınlarla Hitap Etmek. E. Güngör içinde, Sosyal Meseleler ve Aydınlar* (s. 252-256). İstanbul: Ötüken.
- Güngör, E. (1998). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2003). "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik". 08 05, 2018 tarihinde yunus.hacettepe.edu.tr adresinden alındı
- Güngör, E. (2005). *İslamın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güngör, E. (2008). *Erol Güngör. Y. H. Çelikkaya (Dü.) içinde, Mülakatlar'1983 İnanmış Aydınların Problemleri* (2. Baskı b., s. 91-96). Ankara: Kadim Yayınları.
- Güngör, E. (2018). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Yer-Su Yayınları.
- Güngör, E. (2019a). *Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik*. İstanbul: Yer Su Yayınları.
- Güngör, E. (2019b). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Yer-Su Yayıncılık.
- Gürler, G. (2014, 11). "Erol Güngör: Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri (I)töre". *Töre*(19).
- Işık, E. (1984, Haziran). "İçimdeki Erol'a". *Türk Edebiyatı*(128), s. 56.
- İyioldu, A. (2009). "Erol Ağabeyin Arından. T. Amman içinde", *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör* (s. 301-310). İstanbul: KOCAV Yayınları.
- Kafalı, M. (2009). "Örnek Bir Şahsiyet Olarak Erol Güngör". Y. H. Anman içinde, *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör* (s. 221-230). İstanbul: KOCAV Yayınları.
- Karaarslan, F., ve Nacak, İ. (2014). "Erol Güngör Düşüncesinde Muhafazkar Temalar". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 10(39), 45-60.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor*. (İ. Birkan, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayıncılık
- Mannheim, K. (2009). *İdeoloji ve Ütopya*. (M. Okyayuz, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Mannheim, K. (2018). *Bilgi Sosyolojisi*. (M. Çetinkaya, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2008). *Mülakatlar. M. F. Çelikkaya içinde, Mülakatlar'1983 İnanmış Aydınların Problemleri* (2. Baskı b.). Kadim Yayınları.
- Meriç, C. (2015). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, M. N. (2016, 07 10). "Erol Güngör'den Bir Hatıra". *Yeni Şafak*: <http://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmedniyaziozdemir/erol-gungorden-bir-hatira-2030276> adresinden alındı
- Said, E. W. (2016). *Şarkiyatçılık* (9 b.). (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Metis.

- Said, E. W. (2018). *Entelektüel*. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sartre, J.-P. (2010). *Aydınlar Üzerine* (3. b.). (A. Bora, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Sezgin, O. (2009). “Türkiye’de Aydın Halk İlişkileri Çerçevesinde Erol Güngör”. Y. H. Anman içinde, *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör* (s. 55-68). İstanbul : KOCAV Yayınları.
- Şahbaz, Y. (2022). *Akıntıya Karşı Aydın: Erol Güngör*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Şeriatı, A. (2017). *Aydın*. (H. K. Ejder Okumuş, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Türkmen, R. A. (2020). “Türk Aydınımında Devlet, Siyaset ve Demokrasi Problemi: Erol Güngör’ün Düşünceleri Ekseninde Bir İnceleme”. *Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*.
- Veysel, Ç. (2004). “Felsefe Üzerine”. *Kaygı*, 3, s. 6-16.
- Yıldız, F. (2022). “Erol Güngör’ün Entelektüel Kimliği ve Türk Soluna Dair Yaklaşımı”. *Tezkire* (82), 43-67.
- Zola, E. (2021). *Suçluyorum*. (T. Yücel, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Zweig, S. (2021a). *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar: Casanova, Stendhal, Tolstoy*. (G. Sert, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Zweig, S. (2021b). *Kendileriyle Savaşanlar: Hölderlin, Kleist, Nietzsche*. (N. Ermiş, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Zweig, S. (2022). *Rotterdamlı Erasmus: Zaferi ve Trajedisi*. (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.